

рубань за лісом, продажу сільськогосподарської продукції, реалізації продукції побічного користування лісом, тощо.

Вступ країн Центральної і Східної Європи до Європейського союзу приведе до більш повного залучення коштів різних іноземних інституцій в природоохоронну діяльність на прикордонних територіях. Такі заходи сприятимуть розвитку господарської, рекреаційної та туристичної діяльності на природно-заповідних територіях Заходу України.

Розробка механізмів покращення фінансування природоохоронних територій вимагає проведення подальшого аналізу економічної діяльності об'єктів природно-заповідного фонду України. Реалізація програм міжнародної співпраці, залучення іноземних інвестицій, удосконалення організаційно-економічного забезпечення природно-заповідних об'єктів сприятиме розвитку мережі ПЗФ регіону, покращенню економічного забезпечення функціонування природоохоронних об'єктів, посиленню уваги до питань сталого розвитку природно-заповідної справи на теренах Заходу України.

Література

1. Закон України "Про природно-заповідний фонд України". – К.: Відомості ВР України, 1992. – С. 1130-1155.
2. Довкілля України. Статистичний збірник за 2002 рік. – К.: Стат. управл., 2003. – 310 с.
3. Статистичний бюлетень. Про об'єкти природно-заповідного фонду України в 2002 році (Форма 1 – заповідники). – К.: Стат. управл., 2003. – 171 с.

УДК 630*905.2

*Викл. Н.С. Дворяшина, канд. екон. наук –
Європейський університет, м. Київ*

АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ ЛІСОВИХ РЕСУРСІВ У КОНТЕКСТІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

У статті подається аналіз динаміки обсягів лісокористування у різні роки, піднімаються існуючі проблеми у лісовій галузі та надаються пропозиції щодо усунення недоліків.

Ключові слова: розрахункова лісосіка, доглядове рубання, лісокористування.

Teacher N.I. Dvoryashyna – European university of Kiev

Analysis of present state of forest resources in context sustainable develop

The article contains a more that one year impact analysis of forest exploitation data, a survey of the existing forestry issues, and proposals to eliminate defects

Key words: accounting cutting area, thinning, forest utilizations.

З розвитком цивілізації та науково-технічного прогресу, швидким зростанням чисельності населення землі, збільшенням обсягів виробництва та його відходів, актуальною постає проблема у стосунках між суспільством і природою. Шкода, але історія знає чимало трагічних для окремих регіонів наслідків природокористування, які відбулися в минулому або мають місце в наш час і продовжують дивувати нас своїми масштабами.

Так, ще донедавна освоюючи нові землі, нові природні ресурси, люди на почувала себе "переможцем" не усвідомлюючи, що це далеко не "перемо-

га" над природою, а навпаки, поразка. Людина ніколи не може перемогти природу, бо вона частинка природи, а тільки повинна жити в злагоді з нею або навпаки, порушуючи її гармонію, створює при цьому відповідний дисбаланс. За кожен таку "перемогу" природа мстить людині. У 70-80 роки ХХ століття стан окремих регіонів Азії, Африки, Північної Америки, Європи, в т.ч. і України визнано критичним. В Україні загинули сотні малих річок, деградують Чорне і Азовське моря, спотворений забрудненими водосховищами Дніпро, винищено значну частину лісів Карпат, еродовано більшу частину хлібної ниви, руйнівні повені в Карпатах. А такі екологічні катастрофи, як аварія Чорнобильської АЕС, пожежі нафтових скважин у Перській затоці та десятки інших свідчать, що забруднення довкілля господарською діяльністю не має меж. Це явище глобальне, яке на жаль, не припиняється. Непродумані дії людей призвели до того, що природні ресурси багатьох регіонів стали неоправно виснажені. [1, с.45; 2, с.32; 3, с.61; 4, с.67].

Конституцією України передбачено декілька статей, [8, с.29-31] присвячених проблемам екології. Зокрема, в статті 16 зазначено: "Забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території України, подолання наслідків Чорнобильської катастрофи – катастрофи планетарного масштабу, збереження генофонду Українського народу є обов'язком держави" [8, с.41]. Як свідчить аналіз літературних джерел [1, с.63; 7, с.31] однією з причин негативних екологічних наслідків є те, що автори значних проектів керувалися тільки економічними міркуваннями і не врахували екологічних.

Постає питання щодо уникнення негативного впливу виробничої діяльності (економічної системи) на природу. Як вважають провідні дослідники в цій галузі науки [9, с.81; 10, с.65], що цього можна досягти двома шляхами. Перший полягає у зменшенні обсягів виробництва, а отже у скороченні використання природних ресурсів. Другий шлях полягає у перебудові всієї системи взаємовідносин між людиною, точніше її діяльністю з одного боку і природою – з іншого. Безперечно, що перший шлях є нереальний через ріст чисельності населення і розвиток цивілізації. Суспільство його прийняти не може. Тому залишається другий шлях, що побудований на раціональному, науково-обґрунтованому використанні природних ресурсів, їх охороною і відтворенням. Ідучи цим шляхом суспільство повинно визначити розумні межі використання і забруднення природи.

Звідси випливає висновок, що тільки цілеспрямована і виважена діяльність суспільства з раціонального використання і охорони природних ресурсів може забезпечити гармонійний розвиток як економічної, так і екологічної системи і дотримуватись принципів сталого розвитку, задекларованих на міжнародній конференції в Ріо-де-Жанейро (Ріо-92) з питань розвитку і охорони навколишнього середовища, де ключовим було створення передумов для збалансування потреб людства й можливостей природи, стану навколишнього природного середовища і соціально-економічного розвитку суспільства. Як відомо, що під терміном сталого розвитку – вбачається процес гармонізації продуктивних сил, забезпечення гарантованого задоволення необхідних потреб всіх членів суспільства за умови збереження й поетапного

відтворення цілісності навколишнього природного середовища, створення можливостей для рівноваги між його потенціалом і вимогами людей всіх поколінь [11, с.16]. У сталому розвитку закладено ідею максимального використання потенційних економічних можливостей і збалансованості суспільного розвитку з можливостями природи за рахунок людських, природних і геополітичних ресурсів, активізації ролі людини в суспільстві.

Однак, проблематичним є питання виникнення суперечностей при не-ефективній економічній системі в еколого-економічному стані тієї чи іншої країни, породжуючи таким чином дисбаланс самого процесу сталого розвитку. Це, зокрема, надмірна мілітаризація суспільства і, в першу чергу – промисловості, в якій повністю ігноруються природоохоронні вимоги, відсутня цілісність екологічної політики держави, низький рівень екологічної свідомості суспільства. Не менш важливим є економічний і організаційно-технологічний фактор. Перший базується на ефективно-затратному розвитку економіки, другий характеризується відсутністю належної екологічної інфраструктури, технологічною відсталістю очисного обладнання та ін.

Наведене вище, значною мірою характерне і для розвитку економіки нашого суспільства, де протягом довгих років домінувала помилкова стратегія стосовно охорони навколишнього середовища, де капіталовкладення спрямовувались на подолання наслідків забруднення й нераціонального ресурсоспоживання, а не на усунення їх причин. Внаслідок цього стали наявними негативні екологічні результати, які спричинили втрати біля десяти відсотків валового внутрішнього продукту через зниження продуктивності праці, передчасну втрату природних, людських і матеріальних ресурсів, а ресурсомісткість кінцевого національного продукту в три рази перевищила світові стандарти.

Поняття "сталість", яке використовується як до лісових екосистем, так і інших природних ресурсів, не необхідно розуміти як щось не змінне у масі, просторі і часі. Сталий розвиток це однаковий, рівномірний розвиток як економічної, так і екологічної системи, коли досягнутий економічний результат співставляється з супутнім йому екологічним (позитивним або негативним) результатом [4, с.64; 5, с.93-95].

Поглиблення суперечностей між зростаючими потребами у природних ресурсах і обмеженими їх запасами, погіршення якості середовища проживання людства збільшили інтерес вчених до проблем взаємодії суспільства і природи. Суспільство, яке турбується про умови життя сучасного і наступних поколінь, повинно знаходити вихід із загрози екологічної кризи.

Процес використання природних ресурсів пов'язаний з їх виснаженням. Так, наприклад, щорічно у світі вирубується близько 300 тис. км² лісу, що дорівнює площі Італії. Від ерозії щорічно пошкоджується 700 млн. га ріллі. Наведені приклади є свідченням того, що назріла доцільність встановити науково обґрунтовані норми лісокористування. Прикладом таких норм є розрахункова лісосіка, яка встановлює розумні межі лісокористування як в Україні, так і в інших державах світу [10, с.25.].

Цілком очевидно, що всі галузі матеріального виробництва, які використовують природні ресурси повинні брати участь в їх охороні і відтворенні.

Особливо це стосується природоексплуатуючих галузей і виробництв, до яких належить і лісозаготівельне виробництво, тому всі природоохоронні заходи здійснюються переважно з державного бюджету. В економічній літературі, ще понад 20 років тому, були виконанні дослідження, за допомогою яких можна було вирішувати деякі екологічні проблеми завчасно [9, с.17-23; 10, с.69]. Зокрема теоретично було обґрунтовано доцільність включення в структуру затрат різних галузей матеріального виробництва нової статті і елементу витрат, тобто витрат на охорону природи, або так званих "екологічних витрат" [11, с.72], як сукупності витрат і збитків у сфері природокористування на охорону, відтворення і раціональне використання природних ресурсів та умов навколишнього середовища. До екологічних витрат виробничої і невиробничої сфери відносяться: прямі безпосередні витрати на охорону природи, очистку повітряного і водного басейнів, земель та інших компонентів природного життєвого середовища; витрати на своєчасне відтворення якості порушеного деструктивними змінами природного середовища; збитки, пов'язані з незворотними негативними змінами природного середовища у кількості та якості природних ресурсів; збитки (втрати), пов'язані з необхідністю резервування для природних цілей тих об'єктів природи, які могли б експлуатуватися сьогодні; додаткові витрати у зв'язку з освоєнням природних ресурсів у щораз гірших умовах; підвищені витрати на переробку вторинних і низькоякісних природних ресурсів і відходів у товарній продукції з метою економії кондиційної сировини; витрати на розширення відтворення відновних ресурсів, а також на пошуки або створення заміників невідновних природних ресурсів; загальні витрати на фундаментальні і прикладні науково-дослідні і проектно-конструкторські роботи в галузі природокористування, а також на формальну чи неформальну екологічну освіту і виховання.

Із збільшенням обсягів виробництва зростає забруднення атмосферного повітря, водних ресурсів, земель сільськогосподарського призначення. Населення мимоволі змушене пити не чисту воду, споживати екологічно забруднені продукти харчування. В результаті погіршується здоров'я людей, зменшується продуктивність праці, збільшуються суспільні витрати на лікування.

Значні втрати несе суспільство через лісові пожежі, незадовільний стан лісів планети і неповне використання різних видів природних ресурсів. Так, у 1995 р. лісові підприємства України використовували тільки 53,4 % деревної маси одержаної від доглядових рубань у молодняках, 90,5 % деревини, заготовленої на проріджуваннях, 93,6 деревини, одержуваної від прохідних рубань. На попередження екологічної шкоди, охорону природних об'єктів і ліквідацію нераціонального природокористування суспільство витрачає значні кошти, величина яких щорічно зростає. При цьому існує стійкий внутрішній зв'язок між інтенсивністю освоєння природних ресурсів і сумами асигнувань на їх охорону, відтворення і підтримування оптимальної рівноваги в біосфері. [6, с.206].

В зв'язку з тим, що всі економічні закони постійно перебувають у єдності і протиріччі, тенденція росту природоохоронних витрат знаходиться у певному протиріччі з законом росту продуктивності праці, законом економії

часу, законом зниження затрат виробництва та ін. Тенденцію зростання природоохоронних витрат неможливо змінити, її неможливо позбутися. Можливо тільки обмежити її вплив в інтересах суспільства шляхом раціонального використання відтворення і охорони природних ресурсів. Тому тенденція зростання екологічних витрат суспільства фактично перетворилася в закон. При розробленні перспективних і поточних планів необхідно врахувати не тільки закони економічного розвитку, але й вимоги субпідрядних їм законів, в тому числі, закону зростання екологічних витрат суспільства. Закон зростання екологічних витрат суспільного виробництва відображає об'єктивні причинно-наслідкові зв'язки між рівнем інтенсивності використання природних ресурсів на тій чи іншій території, а також рівнем забруднення – з одного боку і, необхідністю адекватних компенсаційних витрат на відтворення чи пошук заміників використаних ресурсів і відтворення доброякісних умов, – з іншого боку.

Дія закону зростання екологічних витрат суспільства обумовлена тим, що жодне виробництво не може функціонувати без використання природних ресурсів і без значного чи незначного забруднення довкілля. В процесі розвитку суспільства об'єктивно виникла необхідність пропорційного щораз більшого витрачання коштів на екологічні цілі. Ігнорування дії даного закону призводить до погіршення якості довкілля, виснаження природних ресурсів, а отже нових екологічних видатків і ймовірності зростання економічних збитків і, в кінцевому підсумку, до соціально-економічного зубожіння.

Свідоме використання закону зростання екологічних витрат суспільства дасть змогу підтримувати належний баланс між економічними і екологічними системами і забезпечити довготривалий соціально-економічний розвиток суспільства [11, с.34]. Освоєння коштів чи асигнувань на охорону природи є таким самим виробничим процесом, як і діяльність людей у інших сферах матеріального виробництва. Визначаючи природоохоронну діяльність виробничим процесом, логічно вважати працю, що затрачена у цій галузі виробничою працею.

З огляду на зазначене, як і у будь-якій виробничій діяльності виникає необхідність визначення економічної доцільності або ефективності затрат на охорону природи. Іншими словами на порядку денному стоїть проблема визначення екологічного ефекту, який відображає зміни у просторі і часі умов довкілля і природних ресурсів під впливом різних факторів, що можуть мати як позитивний, так і негативний характер – покращання або погіршення життєвих умов людини, збільшення або зменшення кількості (якості) природних ресурсів [10, с.66]. Під екологічним ефектом доцільно розуміти такі зміни в довкіллі, які впливають сьогодні або можуть вплинути в майбутньому на економічні результати виробництва. Цей ефект здебільшого є завуальований, тобто прихований. У грошовому виразі його можна відобразити тільки через певний час після завершення виробничого процесу, тобто після вкладення коштів. Суспільству найвигідніше асигнувати кошти на ті заходи, які забезпечують максимальний еколого-економічний ефект і є однаково доцільними як з точки зору економіки, так і охорони природи. При цьому, критерієм ефективності використання при-

родних ресурсів і природоохоронної діяльності повинна бути мінімізація стійкого в часі еколого-економічного ефекту, який одержить національна економіка за довготривалий період. Водночас критерій максимізації стійкого в часі еколого-економічного ефекту, який одержує національна економіка за довготерміновий період орієнтує на безперервність процесу виробництва і поліпшення якості роботи у всіх ланках, оскільки високоякісна продукція водночас із підвищенням економічного ефекту призводить до зростання екологічного ефекту. Отже запропонований критерій має універсальний характер і може бути використаний для оцінки: заходів щодо використання, охорони і відтворення окремих видів природних ресурсів; технології і організації природокористування і охорони природи в широкому розумінні; суспільного виробництва загалом на всіх рівнях управління у всіх галузях економіки.

Як висновок, доцільно зазначити, що одна із найважливіших проблем сталого розвитку – проблема збільшення площі лісів України потребує невідкладного вирішення. Із світового досвіду відомо, що там де лісистість висока, природні ландшафти менш деградовані, в результаті чого створюється більш надійна система збереження сільськогосподарських земель і водних ресурсів. І чим більша територія лісу, тим повніше використовуються продуктивні сили не тільки даного регіону, а й самої природи. Тому, структура лісу повинна удосконалюватись і на цій основі найбільш повно повинні використовуватись природні економічні фактори з метою відтворення лісових ресурсів, їх природозахисних і соціальних функцій. Структура лісу повинна бути такою, при якій створювалися б максимальні можливості для задоволення потреб народного господарства в деревині, недеревній рослинності, екологічних і соціальних функціях лісових насаджень, при мінімальних затратах на їх використання, відновлення та охорону.

Література

1. **Екологическая** альтернатива/ Под общ. ред. М.Я. Лемешева. – М.: Наука. – 1990. – 80 с.
2. **Неверов А.В.** Системные основы природопользования. – М.: Мысль, 1982. – 160 с.
3. **Лемешев М.Я.** Благосостояние общества и охрана окружающей среды. – М.: Мысль, 1984. – 164 с.
4. **Тупиця Ю.Ю.** Экологические факторы в издержках производства// Вопросы экономики, 1977, № 7. – С. 116-124.
5. **Генсірук С.А.** Регіональне природокористування. – Львів: Світ. – 1992. – 336 с.
6. **Коробиевский Л.А.** К вопросу о стоимостной оценке лесных насаждений// В кн: Вопросы экономики лесного х-ва. – Воронеж., 1968. – С. 206-213.
7. **Касаткин С.** Человек в XXI веке. Проблемы экологии. – К.: Знання, 1997. – 145 с.
8. **Конституція України.** Прийнята на п'ятій сесії ВР України 28 червня 1996 р. "Державність", № 129-130. 13.07.1996.
9. **Петров А.П.** Система показателей для оценки эффективности использования и воспроизводства лесных ресурсов. (На примере комплексных лесных предприятий)// Лесной журнал, 1978, № 4. – С. 127-131.
10. **Паламарчук М.М, Паламарчук О.М.** Економічна і соціальна географія України з основами теорії: Посібник для викладачів географічних факультетів/ М.М. Паламарчук. – К.: Знання, 1998. – С. 406-412.
11. **Реймерс Н.Ф.** Экономическое равновесие как основа социально-экономического развития// Экологические проблемы сельского хозяйства: Материалы I Всесоюзной методологической школы симпозиума. – М., 1978. – С. 47-49.